

*С. В. Стельникович,
кандидат історичних наук,
м. Житомир*

Історична пам'ять про О. Ольжича на Житомирщині

У період Другої світової війни Житомирщина була одним із важливих центрів діяльності ОУН(М). А Житомир протягом липня – середини вересня 1941 р. став головною базою похідних груп мельниківців на їх шляху до Києва. Таким чином, територія Житомирської області була для ОУН(М) першим реальним досвідом державотворчої діяльності в умовах нової – на цей час німецької – окупації. Із середини 1941 р. ця діяльність еволюціонувала від виключного антирадянського спрямування до відкритої антинімецької боротьби, початок якої започаткували події «Другого Базару» кінця листопада 1941 р.

Починаючи з липня 1941 р. в контексті діяльності похідних груп у Житомирі зосередилося багато провідних представників ОУН(М), серед яких уродженець Житомира О. Ольжич. Він за відсутності Голови ПУН А. Мельника, який в цей час перебував у Відні, по суті, керував справами організації. Проте, на сьогодні, житомирський період життя О. Ольжича не отримав належного комплексного відображення в історичній літературі.

Метою статті є висвітлення основних етапів життя О. Ольжича, зокрема житомирського періоду, та особливостей вшанування історичної пам'яті О. Ольжича на Житомирщині.

Олег Ольжич народився 8 липня (за новим стилем – 21 липня) 1907 р. у Житомирі в сім'ї поета Олександра Кандиби (О. Олесь). У відповідному метричному записі відзначено, що його батьки «Студент Харківського Ветеринарного Інституту міщанин Олександр Іванович Кандиба і законна дружина його Віра Антонівна, обоє православні»¹. 13 вересня 1907 р. у

православній Свято-Успенській (Подільській) церкві відбувся обряд хрещення Олега.

У Житомирі родина Кандиб проживала до серпня 1909 р., коли переїхала до Києва. Проте, можна стверджувати, що з цього часу зв'язки О. Ольжича з рідним містом не перервалися, адже сім'я іноді відвідувала тут родичів².

Протягом 1917–1923 рр. О. Ольжич навчався у середній школі в Пущі Водиці поблизу Києва. Еміграційний період життя О. Ольжича розпочався 1923 р. переїздом разом з матір'ю до Берліна. Тут вони зустріли батька О. Олеся (який був змушений емігрувати на захід 1919 р. як діяч УНР), а пізніше переїхали в Горні Черношиці поблизу Праги.

Протягом 1924–1929 рр. О. Ольжич навчався в Карловому університеті, Українському педагогічному інституті, Українському Вільному Університеті. Головним предметом його зацікавлень стала археологія. У 1930 р. О. Ольжич захистив докторську дисертацію на тему «Неолітична кераміка Галичини». Протягом 1930–1931 рр. перебував на посаді асистента кафедри археології Українського Вільного Університету. Будучи співробітником археологічного відділу Національного музею в Празі, брав участь в археологічних експедиціях, у тому числі на західноукраїнських землях. Займаючись археологічною практикою, у 1937 р. О. Ольжич видає фундаментальне дослідження «Schipeniz-Kunst und Gerete eines neolithisches Dorfes». У 1930-х рр. він постійно брав участь у міжнародних наукових конференціях, читав лекції у провідних навчальних закладах, зокрема в Гарвардському університеті (1938 р.), брав активну участь в організації роботи Українського Наукового інституту в США.

Починаючи з 1930-х рр. О. Ольжич проявив себе як поет. Співпрацюючи з рядом львівських та празьких видань, він видав дві поетичні збірки: «Рінь» (Львів, 1935 р.) та «Вежі» (Прага, 1940 р.). Останнє поетичне зібрання – «Підзамча» – вийшло в 1946 р., уже після смерті О. Ольжича.

О. Ольжич з моменту заснування ОУН у 1929 р. був активним членом організації, поступово ввійшовши до її керівного складу. В 1937 р. він був призначений керівником культурної реферантури, а з 1939 р. – членом ПУН.

Після розколу в ОУН у 1940 р. був одним із керівників мельниківської фракції, ставши заступником голови Проводу А. Мельника. Як уже відзначалося, наприкінці липня 1941 р. О. Ольжич у складі мельниківської похідної групи прибув до Житомира. Проживав він у будинку, який розміщувалася на вулиці Лермонтовській, відповідно до сучасної нумерації під номером 13. Окрім того, будинок був житомирським осередком похідної групи ОУН(М) та редакцією газети «Українське Слово»³.

«Другий» житомирський період життя О. Ольжича тривав до середини вересня 1941 р. і був надзвичайно насичений громадсько-політичними подіями. Після від'їзду до Києва (пізніше – до Львова) і до самої смерті у німецькому концентраційному таборі Заксенхаузен 10 червня 1944 р. О. Ольжич більше не відвідував місто свого народження.

На Житомирщині традиція вшанування особистості О. Ольжича була започаткована вечором його пам'яті, який проходив 9 червня 1992 р. в обласному центрі. У заході взяли участь син О. Ольжича Олег з дружиною, літературознавець Л. Череватенко, представник Українського Національного Об'єднання А. Славич, володар Гран-прі фестивалю «Червона рута» В. Жданкін⁴.

Вечір пам'яті О. Ольжича у першу чергу став поштовхом до краєзнавчих досліджень, присвячених житомирському періоду життя вченого, поета та громадсько-політичного діяча. Започаткували історико-краєзнавчі розвідки П. Король, Р. Кондратюк, М. Костиця, Г. Мокрицький та інші. Результати їх пошукової роботи широко оприлюднювалися як у періодичних виданнях (газетах «Українське слово», «Вільне слово», «Радянська Житомирщина», журналі «Слово і час» тощо)⁵, так і в окремих брошурах⁶. Наголошувалося на зв'язках О. Ольжича із Житомиром також у доповідях на науково-краєзнавчих конференціях, проведених у місті в червні 1997 р. (Всеукраїнська науково-краєзнавча конференція «Українська національна ідея: історія і сучасність»)⁷ та в червні 2007 р. (Міжнародна науково-краєзнавча конференція «Проблеми українського державотворення: історія і сучасність»)⁸.

Навесні 1994 р. представник Президента України в Житомирській області А. Малиновський, виконуючи постанову центральних органів виконавчої влади, видав розпорядження щодо створення обласного організаційного комітету з вшанування пам'яті О. Ольжича та затвердження плану заходів до підготовки й відзначення на Житомирщині 50-ї річниці смерті О. Ольжича⁹.

Серед заходів було заплановано: провести на базі Житомирського державного педагогічного інституту імені Івана Франка (нині Житомирський державний університет імені Івана Франка) науково-теоретичну конференцію «О. Ольжич – український революціонер, поет, вчений»; в обласній філармонії – вечір-пам'яті О. Ольжича; підготувати пересувну виставку «Родина Кандибів у Житомирі», організувати виступи по радіо письменників та працівників літературного музею на тему «Сторінки життя родини Кандибів». В освітніх школах, клубах, бібліотеках області планувалося провести години поезії, тематичні вечори, присвячені пам'яті О. Ольжича, а також книжкові виставки «Доля і муза Олега Ольжича»¹⁰.

У плані заходів до підготовки та відзначення на Житомирщині 50-ї річниці смерті О. Ольжича, затверженому представником Президента України в області, передбачалося встановлення у Житомирі меморіальної дошки з барельєфом портрета О. Ольжича. Вона була встановлена у липні 1994 р. на одній із будівель Свято-Успенської (Подільської) церкви, у якій 13 вересня 1907 р. відбувся обряд хрещення Олега. На пам'ятній дошці міститься напис: «У цій церкві хрещено Олега Ольжича. 1907–1944. Український поет, вчений, провідник ОУН. Закатований у фашистському концтаборі за організацію спротиву окупантам».

1997 р. відповідно до рішення Житомирської міської ради іменем О. Ольжича було названо вулицю, на якій свого часу розміщувався будинок¹¹, де він народився (будинок був знесений у 2000 р.)¹². Відзначимо, що іменем О. Ольжича також названі вулиці в інших населених пунктах Житомирщини, зокрема у районних центрах Новограді-Волинському та Черняхіві.

2007 р. в Україні відзначалося 100-річчя від дня народження О. Ольжича. Широкий план заходів передбачав Указ Президента України В. Ющенко від 10 листопада 2006 р. «Про відзначення 100-річчя від дня народження Олега Ольжича». В Указі, окрім іншого, відзначалася необхідність: «...вивчити питання про присвоєння окремим навчальним і науковим закладам та установам імені Олега Ольжича...»¹³. Відповідно до цього, 2007 р. ім'я О. Ольжича було присвоєно Житомирській обласній універсальній науковій бібліотеці. В краєзнавчому відділі бібліотеки постійно діє виставка матеріалів, які висвітлюють життєвий шлях О. Ольжича.

Указ Президента України від 10 листопада 2006 р. також передбачав «вирішити в установленому порядку питання щодо спорудження протягом 2007–2008 років у містах Києві та Житомирі пам'ятників Олегу Ольжичу»¹⁴. У березні 2007 р. у Житомирі було оголошено конкурс на спорудження пам'ятника О. Ольжичу. А вже 1 червня цього ж року було оголошено переможця. Серед п'яти проектів перемогу отримала робота місцевого скульптора О. Вітрика. Підсумовуючи роботу журі, секретар Житомирської міської ради А. Каленський відзначив: «Збереження пам'яті про історичні постаті – спільне завдання громадськості Житомира та міської ради, і є складовою інформаційної політики у Житомирі, яка спрямована, зокрема, на популяризацію абсолютних духовних цінностей, патріотичного виховання, зв'язку поколінь»¹⁵. Відповідно до проекту, пам'ятник О. Ольжичу має бути встановлений на розі вулиці Ольжича та вулиці Перемоги¹⁶.

Традиційно у Житомирі проходить спецпогашення марки на поштовому конверті, присвяченому ювілеям від дня народження О. Ольжича. Так, 21 липня 1997 р. у місті відбулося спеціальне погашення марки на поштовому конверті, випущеному до 90-ї річниці від дня народження вченого, поета й громадсько-політичного діяча¹⁷. 21 липня 2007 р. в поштовому відділенні «Житомир-14» на ювілейному поштовому конверті (100-річчя від дня народження) відбулося погашення марки спеціальним поштовим штемпелем із зображенням портрету

О. Ольжича та розміщенням напису «Олег Ольжич», «1907–1944», «Житомир-14», «21.07.2007». Художник конверта та штемпеля Г. Варкач¹⁸.

У січні 2008 р. на засіданні сесії Житомирської обласної ради було ухвалено рішення про запровадження з 1 вересня 2008 р. у Житомирському державному університеті імені Івана Франка двох щорічних стипендій імені О. Ольжича. Стипендії надаються студентам старших курсів та молодим ученим університету за особливі успіхи в навчанні та досягнення у науково-дослідній роботі з українського літературознавства й історії¹⁹.

Наразі логічно постає питання про встановлення пам'ятника О. Ольжичу та створення меморіального музею цього видатного діяча у Житомирі, місті його народження²⁰.

Таким чином, на Житомирщині, зокрема в обласному центрі, на всіх рівнях гідно вшановується історична пам'ять про видатного земляка Олега Ольжича.

- ¹ Авторський переклад з російської мови; Державний архів Житомирської області. – Ф. 1. – Оп. 77. – Од. зб. 1774. – 1907 р. – Арк. 16зв.
- ² Костриця М. Ю. З берегів Тетерева – у вічність. О. Ольжич / М. Ю. Костриця, Р. Ю. Кондратюк. – Житомир, 2007. – С. 8. – (Серія : Вчені Житомирщини. – Вип. 6).
- ³ Тимчасово у 1919 р. вулиця Лермонтовська мала назву «вулиця Олеся». Вона була названа на честь українського поета О. Олеся (О. Кандиба) – батька О. Ольжича. Детальніше див.: Мокрицький Г. П. Вулиці Житомира / Енциклопедія Житомира. Кн. 1 / Г. П. Мокрицький. – Житомир, 2007. – С. 128, 559; Костриця М. Ю. Велет духу. О. Ольжич і Житомирщина : історико-краєзнавчий нарис / М. Ю. Костриця, Р. Ю. Кондратюк. – Житомир, 1997. – С. 25; Костриця М. Ю. З берегів Тетерева – у вічність. – С. 33; Костриця М. Ю. Житомирські сторінки життя О. Ольжича / М. Ю. Костриця, Р. Ю. Кондратюк // Українська національна ідея : історія і сучасність : науковий збірник / [відп. ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир, 1997. – С. 49.
- ⁴ Кислицький І. Повернення віщого Олега / І. Кислицький // Молодіжна газета. – 1992. – 19 червня. – С. 3; Вільне слово. – 1992. – 6 червня. – С. 1.
- ⁵ Письменники Житомирщини. Кн. 1 / [авт.-упоряд. : М. Пасічник, П. Білоус, Л. Монастирецький]. – Житомир, 2010. – С. 383; Монастирецький Л. Житомирські адреси О. Ольжича / Л. Монастирецький // Слово і Час. – 2009. – № 4. – С. 96.
- ⁶ Костриця М. Ю. Велет духу; Костриця М. Ю. З берегів Тетерева – у вічність.
- ⁷ Українська національна ідея : історія і сучасність : наук. зб. / [відп. ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир, 1997. – 144 с.
- ⁸ Проблеми українського державотворення : історія і сучасність : матеріали Міжн. наук.-краєзн. конф., присвяченої 100-річчю від дня народження О. Ольжича та 90-річчю Української Народної Республіки, (Житомир, 5–8 черв. 2007 р.). Т. 1. – Житомир, 2007. – 320 с. – (Наук. зб. «Велика Волинь» ; вип. 35).
- ⁹ Вшанування пам'яті О. Ольжича // Радянська Житомирщина. – 1994. – 17 травня. – С. 1; Монастирецький Л. Олег Ольжич і Житомирщина / Л. Монастирецький // Радянська Житомирщина. – 1994. – 14 червня. – С. 3; Мокрицький Г. П. Вулиця Ольжича в Житомирі / Г. П. Мокрицький // Українська національна ідея : історія і сучасність : наук. зб. / [відп. ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир, 1997. – С. 67.
- ¹⁰ Вшанування пам'яті О. Ольжича. – С. 1.
- ¹¹ Детальніше див.: Кондратюк Р. Будинок, де народився Олег Ольжич / Р. Кондратюк, П. Король // Житомирський вісник. – 1992. – 17 липня. – С. 4.
- ¹² Макаренко Г. Житомир пам'ятає Олега Ольжича / Г. Макаренко // Свобода. – 2008. – 25 липня; Костриця М. Ю. З берегів Тетерева – у вічність. – С. 37.
- ¹³ Про відзначення 100-річчя від дня народження Олега Ольжича : Указ Президента України № 941/2006 // Українське Слово. – 2006. – 15–21 листопада. – С. 3.
- ¹⁴ Там само.
- ¹⁵ У Житомирі визначено переможця конкурсу на спорудження пам'ятника Олегу Ольжичу // Офіційний веб-сайт Житомирської міської ради. – Режим доступу : http://ztrada.gov.ua/index.php?news_id=474.
- ¹⁶ Мокрицький Г. П. Вулиці Житомира. – С. 177.
- ¹⁷ Макаренко Г. Житомир пам'ятає Олега Ольжича; Макаренко Г. Коли народився Олег Ольжич (Кандиба)? / Г. Макаренко // Пошта і філателія України. – 1997. – № 4. – С. 20.
- ¹⁸ Макаренко Г. Вшановує Житомирщина / Г. Макаренко // Урядовий кур'єр. – 2007. – 27 липня. – С. 8-9.
- ¹⁹ Шпак В. Запроваджено іменні стипендії / В. Шпак // Урядовий кур'єр. – 2008. – 23 січня. – С. 9.
- ²⁰ Обозний В. В. До питання про створення у Житомирі музею Олега Ольжича / В. В. Обозний, Д. М. Личук // Українська національна ідея : історія і сучасність : науковий збірник / [відп. ред.

М. Ю. Костиця]. – Житомир : Журфонд, 1997. – С. 63-64.